

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشکده معماری و شهرسازی

پایان نامه تحصیلی جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته معماری داخلی

عنوان

طراحی داخلی موزه دفاع مقدس

استاد راهنما

دکتر ریما فیاض

استاد مشاور

مهندس احمد معیری زاده

نگارش و تمقیق

محمد میرزائی

شهریور ۱۳۹۱

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشکده معماری و شهرسازی

پایان نامه تحصیلی جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته معماری داخلی

عنوان

طراحی داخلی موزه دفاع مقدس

استاد راهنما

دکتر ریما فیاض

استاد مشاور

مهندس احمد معیری زاده

نگارش و تمقیق

محمد میرزائی

شهریور ۱۳۹۱

تعهد نامه

اینجانب محمد میرزائی اعلام می دارم که تمام فصل‌های این پایان نامه و اجزاء مربوط به آن برای اولین بار (توسط اینجانب) انجام شده است. برداشت از نوشته‌ها، کتب، پایان‌نامه‌ها، اسناد، مدارک و تصاویر پژوهشگران حقیقی یا حقوقی (فارسی و غیرفارسی) با ذکر مآخذ کامل و به شیوه تحقیق علمی صورت گرفته است.

بدیهی است در صورتی که خلاف موارد فوق اثبات شود مسوولیت آن مستقیماً به عهده اینجانب خواهد بود.

تاریخ

امضاء

چکیده

موزه مکانی است که انسان، گذشته و حال خود را در آن به امانت میگذارد تا به طور مرتب به آن رجوع کند. موزه، مکان فرصت‌های استثنایی و تغییر نگاه به زندگی است. از این رو است که موزه‌ها نباید به فضایی بسته، محدود و قراردادی مبدل شوند. موزه‌ها می‌توانند و باید در فضای زندگی امروز مردم زنده و جاری باشند.

جنگ‌ها نقاط بارز تاریخ بشرند و در عین حال مرزهایی هستند که مراحل مهم تاریخ را از یکدیگر متمایز می‌سازند. برای شناخت این پدیده باید ابتدا تعریفی جامع با حدود مشخص از آن داشت، تا بتوان علل و ریشه‌های ایجاد آن را بررسی کرد. تمام جنگ‌ها در پنج ویژگی با یکدیگر مشترکند:

- ۱) عنصر ذهنی یا نیت (۲) عنصر سیاسی یا سازمان سیاسی (۳) عنصر جمعی (۴) عنصر حقوقی (۵) عنصر مسلحانه و خونین.

برای دست‌یابی به طرحی جامع با موضوع "موزه دفاع مقدس"، ابتدا باید مبانی نظری و ابزار فکری معماری ایرانی-اسلامی مطالعه شود تا بتوان در مورد قابلیت تعمیم آن به عصر حاضر و موضوع مورد طراحی اظهار نظر نمود. سپس به دلیل نشأت گرفتن هنر اسلامی از وجود لایزال الهی و نهادینه بودن آن در اعتقادات مردم ایران زمین، نتیجتاً آموزه‌های دینی و رسوم اقوام ایرانی مورد توجه و تاکید قرار می‌گیرد. این امر فصل نخست را به خود اختصاص داده است.

در فصل دوم پس از درک ضرورت تحقق معماری ایرانی-اسلامی، نوبت به شناخت جنگ، تعریف و حدود آن در اسلام و باورهای ایرانی می‌رسد. در این راستا آیات و روایات، اصطلاحات و تعاریف آن و همچنین تاریخ جنگ‌های ایران و جهان مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

در فصل سوم شاهد معرفی بنایی با کاربری موزه به همراه تاریخچه، ماهیت، ساختار فضایی و کلیه مسائل مرتبط با آن هستیم و در ادامه به موزه جنگ به عنوان نوع خاصی از موزه می‌پردازیم. و در نهایت به بررسی نمونه‌هایی از موزه‌ها و آثار مرتبط با جنگ پرداخته می‌شود. در فصل چهارم به تلاش جهت طراحی داخلی بنای "موزه دفاع مقدس" می‌پردازیم. در این عرصه اهتمام معمار بر این بوده تا طرح معماری بنا علاوه بر ایجاد مکانی برای نمایش آثار جنگ، خود نیز سیر حرکت جنگ در زمان را در بر گیرد. لذا در طراحی داخلی آن نیز تصمیم بر این است تا عناصر شاخص هنری، روایت داستان جنگ را بر عهده داشته باشند، داستانی که روایت سختی و آسانی، بیم و امید، روشنی و تاریکی در مسیر جنگ تحمیلی را نمایش می‌دهد.

کلید واژه‌ها:

طراحی داخلی - موزه - دفاع - جنگ تحمیلی - دین و فرهنگ - شهید - وطن

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل مقدماتی
۱	بیان مسأله
۱	پیشینه تحقیق
۲	اهداف کلی و تفصیلی
۲	فرضیه و سؤالات کلیدی طرح
۳	روش تحقیق
۴	فصل اول
۴	مبانی نظری
۵	مقدمه
۶	۱-۱ معرفت دینی (عرفان مؤمن)
۶	۲-۱ شهادت
۷	۳-۱ حضور دین در عرصه هنر
۹	۴-۱ حقیقت معماری
۱۱	۵-۱ نسبت معماری و معماری داخلی (نسبت برون و درون):
۱۳	۶-۱ معماری یادمانی
۱۴	انجام
۱۶	فصل دوم
۱۶	از جنگ تا دفاع
۱۷	مقدمه
۱۸	۱-۲ مفهوم جنگ
۱۸	۲-۲ چرا جنگ؟
۲۲	۳-۲ جهاد
۲۶	۴-۲ حقیقت شهادت
۲۷	۵-۲ جنگ جهانی اول
۲۸	۶-۲ جنگ جهانی دوم

۲۹	۷-۲ جنگ تحمیلی عراق علیه ایران:
۳۱	۱-۷-۲ حمایت دیگر کشورها از عراق
۳۳	انجام
۳۵	فصل سوم
۳۵	موزه - موزه جنگ
۳۶	مقدمه
۳۶	۱-۳ واژه شناسی (موزه)
۳۷	۲-۳ موزه از منظر تاریخ
۳۹	۳-۳ انواع موزه
۴۱	۴-۳ مقصود موزه:
۴۲	۱-۴-۳ نقش اجتماعی موزه‌ها
۴۴	۲-۴-۳ موزه و گردشگری
۴۶	۵-۳ موزه از منظر معماری - معماری داخلی
۴۹	۱-۵-۳ نکاتی در باب معماری داخلی موزه
۵۰	۲-۵-۳ عرصه بندی کل مجموعه
۵۳	۶-۳ برخی ضوابط طراحی
۵۳	۱-۶-۳ آشنایی ابتدایی
۵۴	۲-۶-۳ سیر حرکت
۵۵	۳-۶-۳ ارتباط مخاطب و شیء مورد نمایش
۵۶	۴-۶-۳ مکان و شیء مورد نمایش
۵۷	۵-۶-۳ موزه و نور
۵۹	۷-۳ موزه‌ی مجازی
۶۰	۸-۳ موزه دفاع مقدس:
۶۳	۹-۳ نمونه‌های خارجی
۶۳	۱-۹-۳ پارک یاد بود صلح، هیروشیما (تصویر ۳-۹):
۶۸	۲-۹-۳ موزه جنگ امپریال شمالی، منچستر
۷۱	۳-۹-۳ موزه جنگ مسکو
۷۷	۱۰-۳ نمونه‌ی موردی داخلی

۷۷	.....۳-۱۰-۱ موزه‌ی شهدای تهران
۸۲	.....انجام
۸۴	.....فصل چهارم
۸۴	.....روند طراحی
۸۵	.....۴-۱- معرفی معماری بنا
۸۵	.....۴-۱-۱- شناخت بستر طرح:
۸۵	.....۴-۱-۱-۱- بررسی عوامل محیطی
۸۶	.....۴-۱-۱-۲- وضعیت زمین شناسی
۸۶	.....۴-۱-۱-۳- ویژگی‌های اقلیمی
۸۶	.....۴-۱-۱-۴- بررسی عوامل انسانی
۸۷	.....۴-۱-۱-۵- بررسی محدوده‌ی سایت
۸۸	.....۴-۱-۲- ایده طراحی:
۸۸	.....۴-۱-۳- روند فیزیکی طراحی:
۹۲	.....۴-۲- روند طراحی داخلی
۹۲	.....مقدمه
۹۳	.....۴-۲-۱- ایده طراحی:
۹۳	.....۴-۲-۲- ساختار طراحی
۹۴	.....۴-۲-۳- جدول برنامه فیزیکی طرح
۹۵	.....۴-۲-۴- تأسیسات برقی و مکانیکی
۹۵	.....۴-۲-۵- محافظت از ساختمان در برابر حریق
۹۶	.....انجام: (نقشه‌ها و عکس‌ها)
۹۷	.....طرح داخلی مکانها به ترتیب قرارگیری در مسیر بازدید:
۹۷	.....مزار شهداء:
۱۰۰	.....مخروط (سرسرای ورودی):
۱۰۵	.....مسیر جنگ:
۱۰۸	.....تالار صوت و تصویر و بالکن موسیقی:
۱۱۳	.....تالار خاطره:
۱۱۵	.....تالار اندیشه:

۱۱۸..... طرح پیشنهادی اداری و کتابخانه

۱۱۸..... سه رنگ انتخابی:

۱۱۹..... فهرست منابع و مآخذ:

فصل مقدماتی

بیان مسأله

این پروژه طراحی داخلی مربوط به موزه دفاع مقدسی است که بنای آن ساخته نشده است و در واقع پایان نامه یکی از دانشجویان دانشگاه هنر است و در حد طراحی معماری (پلان‌های کلی، مقاطع، جانمایی فعالیت‌ها و حجم خارجی) می‌باشد. ایده‌ها، تعاریف و اهداف طرح معماری در رساله دانشجویی آقای محمد حسین کسرائی به راهنمایی استاد سید بهشید حسینی و با موضوع "موزه جنگ با رویکرد جنگ تحمیلی" به تفصیل آورده شده است. در این پایان نامه ضمن نقد طراحی مزبور و با فرض اینکه معماری آن شکل گرفته، با ذکر تحلیل‌ها و دلایل به اصلاح و بهبود آن پردازم و با رویکرد به طراحی داخلی آن سعی در تکمیل پروژه داشته باشم.

از اهداف اصلی معماری این بنا روایت‌گری خود بنا از جنگ علاوه بر نمایش جنگ در آن ذکر شده. در پروژه طراحی داخلی آن علاوه بر مقید بودن بر این هدف به تعریف کاملتری از جنگ با نام و مفهوم دفاع (دفاع مقدس) که مبنای فکری و تئوری و بعبارتی ایده آل تعریف جنگ در اسلام است پرداخته می‌شود، به گونه‌ای که سعی می‌شود با در نظر گرفتن محدودیت‌های معماری و دیگر محدودیت‌های پروژه وقتی فردی برای بازدید به این موزه مراجعه می‌کند بر اساس سناریو تعریف شده‌ای هنگام خروج حداکثر تأثیر مطلوب را پذیرفته باشد که همان آشنایی با شرایط واقعی مبارزه برای دفاع، زنده داشتن یاد قهرمانان دفاع مقدس و تأکید بر لزوم پایداری بر اهداف و آرمانهای این بزرگمردان که پایان یافتنی نیست، می‌باشد.

پیشینه تحقیق

مبارزه و دفاع از دوران کهن با بشر بوده و ملتی یافت نمی‌شود که تجربه جنگ نداشته باشد. وبه عنوان یک امر واقعی و مسئله‌ای که تمامی ملت‌ها به عنوان یکی از اولویت‌های سیاسی و اجتماعی آن را مد نظر دارند همیشه مورد توجه بوده، از تجهیزات نظامی گرفته تا عقاید دینی و قومی.

در حوزه معماری، معماران زیادی به آن پرداخته‌اند و در جای‌جای جهان بناهایی به منظور نمایش مواردی مانند: تاریخ جنگ‌ها، ادوات قدیمی و مدرن جنگی، معرفی سربازان و سیاستمداران جنگ و نمایشگاه‌های هنری مرتبط ساخته شده است. باید در نظر داشت موزه جنگ در عین در بر داشتن تمامی این موارد باید بتواند اهداف جنگ و تئوری پشت آن را بیان کند و به نمایش شواهد و موارد آن پردازد. در ایران به این مسئله بعد از جنگ تحمیلی (دفاع مقدس) بها داده شده و موزه‌های جنگ زیادی با محسنات و معایبی بنا شده است، ولی با توجه به وضع کنونی کشور و تهدیدات

دشمنان نظام اسلامی و تأکیدات فراوان دینی در پرداختن به این موضوع، به نظر میرسد کافی نیست. لذا این پروژه روایت جدیدی است از این موضوع و خلق تازه ای از مفاهیم و اتفاقات دفاع مقدس ایران در قالب معماری و معماری داخلی.

اهداف کلی و تفصیلی

هدف اصلی طراحی مجموعه ای است که امکان بررسی مبانی تئوری و اهداف دفاع و مبارزه اسلامی در آن میسر شود. در این راستا ایجاد زمینه روایت و روایت بخشی از حقایق و اتفاقات جنگ تحمیلی عراق علیه ایران ضروریست، لازم به ذکر است زنده نگه داشتن یاد و خاطره کسانی که عزت دینی و آسایش زندگی مان را مرهونشان هستیم از اهمیت ویژه ای برخوردار است، چنانکه رهبر فرزانه مان می‌فرماید "زنده نگه داشتن یاد و خاطره شهداء کمتر از شهادت نیست". سپس راهکار این طرح با بررسی گذشته از منظر گذشته در قالب نمونه‌های موجود و درک صحیح مبانی نظری و پس از آن طراحی با توجه به مقتضیات پروژه بیان خواهد شد. با تأکید بر این موارد و تکمیل معماری بنا به وسیله معماری داخلی، سعی میشود تا به اهداف ذکر شده دست یابیم.

فرضیه و سؤالات کلیدی طرح

در این پروژه بطور پیش فرض، معماری بنا را پذیرفته ایم و بنا داریم بوسیله معماری داخلی با حداقل دخالت و تغییر در معماری بنا، آن را به هدف اصلی اش یعنی بنایی که هم ظرفی برای معرفی دفاع مقدس ایران است و هم خود وظیفه روایتگری آن را بر عهده دارد نزدیک شویم. این موزه با توجه به ابعاد و موقعیت مکانی اش یک موزه تخصصی است و در واقع موزه ای فرهنگی هنری که با دارا بودن فضاهایی بدیع و اثرگذار و با بکار بردن قسمتی از مدارک و مستندات دفاع مقدس در ارتباطی هماهنگ با دیگر موزه‌های دفاع مقدس در کشور و در سطح بین‌المللی از جنبه‌ای و از دریچه ای خاص خود به معرفی و اثر گذاری فرهنگی در قالب موضوع خود می‌پردازد. این پروژه برای نزدیک شدن به هدف خود در پی پاسخ به سؤالات زیر است:

دلایل لزوم پرداختن به مسئله دفاع مقدس و چگونگی پرداختن به آن چیست؟

چه مکانهایی و با چه خصوصیتی می‌توانند یادآور جنگ تحمیلی و اهداف آن باشند؟

چگونه میتوان از طریق معماری داخلی امکان شناختن دفاع مقدس و قهرمانان آن و بیان بخشی از تاریخ مربوط به آنها را ایجاد نمود؟

با توجه به وجود نمونه‌هایی متعدد چگونه می‌توان در خلق مکانی نو از معماری با اهداف ذکر شده سعی نمود؟

روش تحقیق

این رساله با روش توصیفی، تحلیلی به نتیجه میرسد و نتایج بدست آمده از این تحقیق در طراحی مکانی با عنوان ذکر شده استفاده میشود.

ابتدا با تعاریف کلید واژه‌ها و مفاهیم و نیازها هدف تحقیق معرفی میشود، سپس با نقد و بررسی و تحلیل نمونه‌های داخلی و خارجی و شناخت ضعف‌ها و قوت‌های نمونه‌ها سعی میشود اهداف، خواستها، محدودیتهای هر یک و نحوه برخورد طراح با آنها را بشناسیم. سپس با دسته بندی نتایج و در نظر گرفتن شرایط موجود اولویت‌های طرح تعیین شده و راهکارهایی برای پرداختن به موضوع ارائه شود.

در انتها با روش طراحی کردن و آزمون و خطا و استفاده از ایده پردازی و خلاقیت‌های طراحی و راهنمایی استادان راهنما و مشاور و دیگر اساتید سعی میشود طرح معماری و معماری داخلی ای با قابلیت تامین حداکثری نیازها و تعاریف پروژه ارائه شود.

فصل اول

مبانی نظری

مقدمه

از زوایای مختلف و در عرصه‌های گوناگون می‌توان نسبت معماری و اسلام را بررسی کرد، ابتدا باید مبانی نظری و ابزار فکری معماری ایرانی-اسلامی مطالعه شود تا بتوان در مورد قابلیت تعمیم آن به عصر حاضر و موضوع مورد طراحی اظهار نظر کرد. سپس به دلیل نشأت گرفتن هنر اسلامی از وجود لایزال الهی و گرایش اقوام مختلف ایرانی به دین اسلام، نتیجتاً آموزه‌های دینی و رسوم اقوام ایرانی مورد توجه و تاکید قرار می‌گیرد.

برای درک و فهم اعتقادات عام یک جامعه انسانی، نیاز به بررسی سیر تحول و نقد ساختاری آن در بعدی وسیع خواهد بود. از این رو پس از نهادینه شدن آموزه‌های معنویت در ذهن بشر مواضع گوناگونی در تداوم یا نقد جایگاه و ساختار ماهوی این تفکر شکل می‌گیرد که هرکدام ناظر به جنبه‌ای از جنبه‌های ساختاری آن هستند. این مواضع که عموماً از مدرنیسم نشأت می‌یابند، در نهایت پردازش‌هایی موازی یا منطبق آن را دنبال می‌کنند، لذا نهادی صوری از تجلیات بیرونی ذهن بشر امروز را تداعی می‌کنند که در محدوده استدلال‌ات صوری، خود را از نگاه به عوالم غیر مادی بازداشته و به انگاره‌های مادی و عقل جزئی محدود کرده است. فیلیپ شرارد در "علوم جدید و غیر انسانی شدن بشر" می‌گوید: "تقلیل دادن انسان به سطحی که برای عقل جزئی قابل ادراک و فهم است، به مثابه خارج ساختن او از مرتبه انسانی است و این عقل اصول و کیفیاتی را که متعالی از شایستگی اوست منکر می‌شود و یا مورد غفلت قرار می‌دهد، در نتیجه تصویری که این عقل از جهان به دست می‌دهد، غیر انسانی بی ارتباط با خداوند است ... تصویر جهان بدین صورت دروغی هراس انگیز پیش نیست".

انسان اهل مذهب در جهانی پر معنی زیست می‌کند. انسان اصل الهی را بازمی‌تاباند. او عالم صغیر است و همچون عالم کبیر بازتاباننده حقیقتی ماورایی است. معماری آئینی نیز بنا به جایگاه خود در حیات بشری مکان مواجهه انسان با کلمه الله می‌باشد.

پدیده هنر مقدس باید همچون صنع خداوند باشد و باید خالق را به ذهن انسان متبادر سازد. معماری معنوی از کاربردی‌ترین و غنی‌ترین انواع هنر مقدس است که در ارتباط الوهیت با عالم صغیر و تبادر آن با شرایط زیستی و اقلیمی، این امکان را به انسان می‌دهد که در بستر تحقق فضاهای معنوی به کیفیتی از اصول ماورایی خلقت در عالم مادون دست یابد.

۱-۱ معرفت دینی (عرفان مؤمن)

برای نائل شدن به واقعیات و حقایق هستی که ادیان و مذاهب به سوی آن دعوت می‌کنند، سه راه متصور است:

- ۱- راه ظواهر دینی که از آن به شریعت تعبیر شده است.
  - ۲- راه استدلال عقلی یا منطق نظری که راه تفکر فلسفی است.
  - ۳- راه تصفیه نفس و مجاهدت دینی که راه عرفان و همان طریقت محسوب می‌شود.^۱
- شریعت و طریقت هر دو به معنی راه است و البته راه رسیدن به حقیقت و سعادت اخروی. اما توجه شریعت معطوف به دستوراتی است که شرط عمل به احکام اسلامی، جنبه‌های روزانه اعمال و تکالیف دینی است. نتیجه آنکه موضوع عملی شریعت بیشتر زمینی است و موضوع طریقت آسمانی، زیرا طریقت از جایی شروع میشود و اوج میگیرد و لذا موضوع طریقت سیر و سلوک است. شیخ محمود شبستری در گلشن راز خود، شریعت را به پوست و حقیقت را به مغز و طریقت را به فاصل بین آن دو تشبیه کرده است. لذا وقتی عارف به خدا رسید، مظهر کامل همه اسماء و صفات الهی می‌شود. آینه ای می‌شود که ذات حق در او تجلی می‌کند.^۲

۲-۱ شهادت

شهید و شهادت از ریشه "شهد" مشتق شده اند. شهود و شهادت به معنای حضور، مشاهده، معاینه، ادراک، گواهی و خیر قاطع می‌باشد و "شهد" به معنای غسل است، از ریشه دو فعل "نشهد" و "استشهد" به صیغه مجهول، به معنای کشته شدن در راه خدا (القتل فی سبیل الله) نتیجه می‌شود. شهید کسی است که در راه خدا کشته شده است. به حضور طلبیده می‌شود و علت تسمیه او نیز این است که ملائکه بر بالین او حاضر می‌شوند. شهادت مطلوب اولیاء و منظور عاشقان حق است و جهاد در راه حق مهمترین ابزار تحقق این مهم است، گذرگاهی که تنها خالصان و پیشروان توان و توفیق گذر از آن را دارند. شهادت از خود بی خود شدن و با خدا آشنا شدن است، سعادت است زوال ناپذیر و توفیقی است ابدی.

---

^۱ طریقت از کلمه طریق و به معنی راه های بزرگ و جمع مکسر آن طوراق است و در کتب لغت به معنی راهی است که از سرزمینی یا شهری به سرزمین یا شهر دیگر طی می‌شود.

^۲ بنا به فرضیه وحدت وجود خداوند عین خلق است و خلق عین خداوند، خلق صورت حق اند و مظهر اسماء و صفات و خداوند لاهوتی مخلوق خویش است زیرا در خود نگریست و در ذات خود تجلی کرد و از این تجلی مخلوق پدید آمد.

در حدیثی از پیامبر (ص) نقل شده است که "اگر شهدا را محصور در کشته شدگان در راه خدا کنیم در آن صورت شهدای امت من بسیار کم خواهند بود" و در حدیثی از امام صادق (ع) است که "همه مؤمنان شهید محسوب می‌شوند".^۱

۱-۳ حضور دین در عرصه هنر

در جوامع دینی به دلیل وجود باورهای دینی در افراد، برخی از سنتها با قداست آمیخته شده تا جایی که رویگردانی از آنها به معنای در افتادن با قداستها و به صورت تغییر ناپذیر تلقی می‌شود، حال آنکه در متون دینی سنت به معنی همان راه و روشی است که مردم صرف نظر از خوبی یا بدی، از آن پیروی می‌کنند. بنابراین ممکن است سنتی در شرایط زمانی و یا مکانی خاص، پسندیده و سعادت بخش باشد.

امر مقدس که معادل sacred است، امر لایتغیر و سنتی است که ماهیت از اوایی دارد و خصلت ازلی و ابدی آن مانع از این است که در ظرف زمان یا مکان خاصی تعریف پذیر باشد. امر قدسی دارای زبانی رمزآلود است و همین مشخصه باعث میشود که فراتر از عقل و ادراک آدمی قرار گیرد و درک آن بجز از طریق ایمان ناممکن شود. اما در عین حال در زندگی همه مردم حضوری کاملاً محسوس داشته باشد. به همین دلیل نیز این مشخصه در عرفان جایگاه ویژه ای دارد و نزد عرفا از آن با تعبیر گوناگون یاد می‌شود. و به قول سید حسن نصر در مقاله هنر قدسی در فرهنگ ایران: "امر قدسی حاکی از تجلی عوالم برتر در ساحت‌های نفسانی و مادی هستی است و منشاء صدور امر قدسی، عالم روحانی است که فوق ساحت روانی یا عالم نفسانی است".

در نتیجه هنر قدسی آن دسته از آثار هنری است که بیننده و خواننده و شنونده را از امر متعال آگاه می‌سازد. بورکهارت به طور اغراق آمیزی بر بیان نمادین در هنر مقدس پافشاری می‌کند و بیان سمبلیک را در ذات هنر قدسی و جزء طبیعت آن می‌شمارد. به نظر او آن هنری مقدس است که حکایت کننده رموز الهی و بازتاب رمزی و کتابی و تمثیلی صنع الهی باشد.

معماری فراتر از امری فناورانه، تمامیت حضور انسان در جهان را معنا می‌کند. بنابراین امر قدسی به عنوان اساسی ترین ویژگی حضور انسان در جهان نسبتی ضروری با معماری دارد. حال این پرسش پیش می‌آید که بین معماری یادمانی و قدسیت آنها چه نسبتی برقرار است. به عبارت دیگر آنچه نقش مؤثر در تجسم بخشیدن به امر قدسی در یک مکان دارد تا چه اندازه به جنبه معمارانه آن

^۱ . علیخانی، علی اکبر و بحرانی، مرتضی، شهید و شهادت در ادعیه و زیارات، نشر شاهد، تهران، ص ۹-۳

بستگی دارد. این پرسش هرچند از طرفی به حوزه فلسفه و دین یا الهیات سر می‌زند، به طور خاص در حوزه نظریه معماری مطرح است.

به طور کلی دو نگرش متفاوت درباره نحوه شکل‌گیری یک مکان مقدس وجود دارد: نگرش اول که نگرشی مبتنی بر سنت‌گرایی است با باور بر اینکه از آنجا که ذات خداوند "ذات اقدس" است، لذا هرچه او آفریده جلوه‌ای از آن و به ناچار مقدس است. و در نتیجه در کل کائنات امری غیر مقدس وجود ندارد و تمایز قایل شدن بین امر مقدس و نامقدس، خود به خود توجیهش را از دست می‌دهد.

اما نگرش دوم که بیشتر مبتنی بر نگاهی تأویل‌گرایانه است، هرچند تقدس را منحصر در ذات خداوند یا مبداء آفرینش می‌داند، اما معتقد است که خداوند می‌تواند این تقدس را به صورتی کاملاً محدود بر شخص یا شیء دیگری در قالب تجلی‌ارایه نماید و به آن صورتی قدسی ببخشد. پیروان این نگرش درباره مکان مقدس به دو دسته تقسیم می‌شوند:

گروه اول مکانهای مقدس را مکانهای محدود و مشخصی می‌دانند که به طور ذاتی از تقدس برخوردارند و این ویژگی از ابتدای خلقت در وجود آنها بوده است و تا پایان دنیا نیز آن را حفظ خواهند کرد. یگانه مسئله‌ای که باقی می‌ماند، مساله کشف این مکانهاست که از راههای گوناگون صورت می‌پذیرد، مانند به وقوع پیوستن معجزات گوناگون در آنها و مورد شناسایی واقع شدن توسط موجودات دیگر و سایر قوای طبیعی و مافوق طبیعی در قالب وحی، الهام و خواب که بدون هیچگونه دخالت بشر انجام می‌شود. به همین دلیل مطابق این نگرش ذاتی بودن مکانهای مقدس موضوعیت ایجاد یک مکان مقدس را منتفی می‌کند و طراح فقط می‌تواند مکانهای مقدس شناخته شده را مورد استفاده قرار دهد.

در برابر این گروه، دومین گروه قرار دارند که مکانهای مقدس را محدود به مکان و زمان مشخصی نمی‌دانند و از آنجا که مکانهای مقدس را محل تجلی امر قدسی می‌دانند، معتقدند این تجلی در هر لحظه و در هر مکانی می‌تواند بر شخص یا مکانی قرار گیرد و به آن صورتی قدسی ببخشد یا از شخص یا مکان دیگری گرفته شود و آن را از صورت تقدس خارج کند. بنابراین وجود آن شخص یا مکان است که باید در خود لیاقت تجلی امر قدسی ایجاد کند، تا امر قدسی بتواند به آن تعلق یابد. به عبارت دیگر، این گروه تجلی امر قدسی را اکتسابی می‌دانند با این تلقی که اگر شخص یا مکان واجد شرایط برای تعلق پیدا کردن به آن باشد، آن را دریافت می‌کند و اگر این شرایط را فاقد باشد، تقدسی در کار نخواهد بود. مساله اکتسابی بودن تجلی امر قدسی در این نگرش امکان خلق فضاها یا

مکانهایی را به طراح می‌دهد تا بتواند ویژگی‌های تعلق امر قدسی را به نمایش بگذارد و قابلیت ایجاد مکانهای مقدس را به وجود آورد.

از دوران قدیم انسانها تمایل به زیستن در محیط مقدس یا همجواری با اشیاء تقدیس شده داشته‌اند، زیرا برای آنان مقدس مترادف با مفاهیمی چون قدرت و واقعیت بود، در عین حالی که با تداوم و سودمندی نسبت داشت. بنابر همین نیاز، انسان مذهبی سعی داشته در حد امکان در عالمی قدسی باقی بماند و به همین دلیل به تقدس بخشیدن به مکان دست می‌زده است. به این دلیل که در دوره مدرن، انسان خود را از حالت تقدس در آورده و در جهانی کاملاً نامقدس به زندگی مشغول شده است، برای یک انسان غیر مذهبی، کشف و شناخت تمامی ابعاد وجودی یک انسان مذهبی در جوامع کهن و حتی امروزی به راحتی میسر نیست.

تجربه امر قدسی از عمق روح انسان بر می‌خیزد و عوامل خارجی می‌توانند به عنوان محرکی برای رسیدن به این تجربه واقع شوند. حالات روانی بوجود آمده بعد از این تجربه به دو حالت بروز پیدا می‌کند: یک حالت به صورت گذرا و در حد احساس، که به علت داشتن ابهام، بیان کردنی نیست. اما حالت بعدی به صورت عمیق تر و صریح تر رخ می‌دهد که در آن شخص حضور موجودی متعالی و مؤثر از سنخ موجودات قدسی را در مکان دریافت می‌کند، که شروع به آشکار کردن خود می‌کند. به دلیل محدودیت‌هایی که در وجود انسان وجود دارد، ذهن انسان توانایی درک تمامی واقعیت‌های موجود در عالم را ندارد.

قلمرو ذهن انسان به صورت آئینه ای است که حقایق را در خود منعکس می‌کند، یعنی ذهن فقط می‌تواند تصویری از حقایق را به دست دهد. ناتوانی قابلیت‌های ادراکی انسانی سبب می‌شود که بر خلاف جهان معقول، زبان انسان در توصیف "جهان محسوس" که خصلتی تجربی و انتزاعی دارد، دچار مشکل شود و برای درک آن، نیاز به استفاده از زبان "رمز" و "استعاره" و "تمثیل" می‌باشد و انسان با این زبان، مجرد ذهنی خود را که خصلتی توصیف ناپذیر دارد به صورت "رمز"‌هایی با نمادهای عینی و طبیعی در می‌آورد و آنها را به "مکان" و "زمان" و "صورت" و "عدد" مقید می‌کند. با این نمادگرایی است که بعضی موضوعات مانند غار، سنگ، کوه، درخت، آب و... خصلتی نمادین پیدا میکنند و "مکان"‌هایی برای تجلی "امر قدسی" می‌شوند.

۱-۴ حقیقت معماری

حقیقت، همیشه در صورت زیبا متجلی می‌گردد و جز این نمی‌تواند باشد، پس زیبایی نیز پیام آور حقیقت است. یعنی هر زیبایی که در صورت متجلی شده، از یک حقیقت اعلیٰ خبر می‌دهد و این

خود دلیل اشاره ای است که عرفا به زیبایی‌های بیرونی دارند و در واقع عکس رخ یار در پیاله دیده اند. زیبایی، جسم حقیقت و حقیقت، روح زیبایی است. و ریشه زیبایی در عالم الهی است، "ان الله جمیل و یحب الجمال".

با این مقدمه زیبایی را اینگونه می‌توان تعریف نمود: افلاطون زیبایی را هماهنگی اجزاء با کل می‌داند و علامه جعفری می‌گوید: زیبایی مجموعه ای نگارین است، که هر یک از اجزاء آن کمال وجودی خود را بدون تزامم با اجزاء دیگر نمودار می‌سازد.¹ بهترین سخنی که می‌توان از تعاریف ذکر شده نتیجه گرفت، گفته استاد مطهری است که معتقد است زیبایی را نمی‌توان تعریف کرد، چون "زیبایی یک کیفیت است و کیفیات قابل تعریف نیستند و فقط باید آنها را احساس کرد".

استاد مطهری چند ویژگی را برای پدیده زیبایی نام می‌برد:

- پدیده زیبایی در انسان ایجاد حرکت می‌کند.
- عواطف و احساسات انسان را به غلیان در می‌آورد و او را به عوالم دیگری می‌برد.
- انگیزه مثبت در او ایجاد می‌کند.
- ایجاد عشق و علاقه می‌کند و مایل است همواره آن را در کنار خود داشته باشد، ایجاد کشش و جاذبه می‌کند و در نهایت

- حس تقدس و پرستش را در او بوجود می‌آورد.

یعنی اگر زیبایی در حد خیلی بالایی باشد و عمیق ترین لایه‌های روان انسان را بکار بگیرد، بیشترین تحرک، بیشترین انگیزش و بیشترین جاذبه را برای او بوجود آورده، در نهایت او را به حال تقدس و پرستش در می‌آورد.

در معماری زیبایی، زیبایی ای است که در اشکال و فضاهای معماری جلوه گر می‌شود و جنبه مادی و فیزیکی دارد و به فضای زندگی انسانها شکل می‌بخشد. با توجه به اینکه همه پدیده‌های خلقت از جمله زیبایی، یک جنبه کمی و یک جنبه کیفی دارد، زیبایی فیزیکی فضاهای معماری نیز صرفاً یک کمیت نیست و جنبه ای کیفی دارد. کیفیت زیبایی، آن زیبایی است که در نهاد و ضمیر ناخودآگاه انسانها موضوعیت دارد و همه انسانها قادر به دریافت آنند و به نوعی با آن ارتباط روحی و معنوی برقرار می‌کنند.

---

¹ رساله کارشناسی ارشد، بهزاد بیگلی، برای یادبود جنگ چه باید ساخت؟، دانشگاه تهران، ص ۱۲۵.

۱-۵ نسبت معماری و معماری داخلی (نسبت برون و درون) :

پدیدارشدن بنا را در هر مکان و زمان می‌توان به شش عامل بنیادی نسبت داد: نیت معمار، شکل زندگی، محیط، فرم بنا، نظام ساختمانی بنا، وظیفه بنا. معمار بنا را با تکیه بر دانش، تجربیات، و درک خود از معماری و شکل زندگی رایج، با توجه به محیط اجتماعی و محیط طبیعی، در قالب فرمی متعلق به زمان خود برپا می‌کند.

اگر شش عامل بنیادی یادشده را در مورد پدیدار شدن یک بنا به صورت چارچوبی برای بررسی و شناخت آن بنا بپذیریم و دگرگونی‌های رخ داده در طول زندگی آن را بر این پایه بسنجیم، آنگاه می‌توانیم هنگام اعطای زندگی جدید میزان دگرگونی را ضمن حفظ ارزش‌ها با همان معیارها بررسی کنیم.

هر بنایی در زمان خود همواره با این پیش‌فرض همراه است که برون و درون با یک نظام فکری طراحی شده و هماهنگ هستند. اما در گذر ایام، ممکن است دگرگونی‌هایی در هردو ایجاد کند که لزوماً همسو نباشد. برون یا فرم بیرونی ثابت بماند و درون دستخوش تغییراتی شود، فرم درونی یا وضعیت آن ثابت نگه‌داشته شود اما برون تغییر کند. گاستون باشلار معتقد است برون و درون، نوعی تقسیم بندی دیالکتیکی را شکل می‌دهند^۱. به این معنا که از سویی تحدید می‌کنند و مرز می‌آفرینند و از سوی دیگر پیوند می‌دهند و یگانگی بوجود می‌آورند. بنابراین درون و برون همواره در گفتمانی هستند که وجود یکی بی دیگری میسر نیست و دگرشکلی‌هایشان ممکن است با هم نباشد اما نمی‌تواند جدا از هم فهم شود و یگانگی آنها انکار گردد.

این احتمال وجود دارد که درون و برون هردو دگرگون شوند، در این وضعیت می‌تواند فرض بر این باشد که تغییرات چون همزمان است با انسجام و هماهنگی انجام شود. اما همیشه چنین نیست. گاه درون حفظ شده برون شکلی تازه پیدا می‌کند و گاه سیری متفاوت پیش می‌آید. هر چه از عمر بنا بگذرد و قدمت آن بیشتر شود بررسی این امر، تأمل و دقت خاصی می‌طلبد. زیرا بحث تاریخ و حفظ ارزش‌ها، چه درون و چه برون دارای ظرافت و پیچیدگی مضاعف می‌شود.

پرسش اساسی در زمینه بهره‌برداری و اعطای زندگی جدید به یک بنای تاریخی، این است که معماری داخلی چگونه با ایجاد دگرگونی، ارزش‌های معماری و معماری داخلی آن را حفظ و معرفی می‌کند؟ به سخن دیگر درون و برون چه نسبتی با هم می‌یابند؟ آیا زندگی در درون به وضعیت برون

^۱ باشلار، گاستون، مترجم امیر مازیار، مجموعه مقالات فلسفه هنر، زیبا شناسی ش ۴، دیالکتیک برون و درون، پدیدار